

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN DAYANDIĞI TEMEL TASAVVURLAR

GELENEĞİN İNKİŞAFINDAN GELECEĞİN İNŞASINA

Editör: EMİNE ÖĞÜK

ilâhiyât 601

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

*Mâtürîdî Düşünce Sisteminin Dayandığı Temel Tasavvurlar
-Geleneğin İnkışafından Geleceğin İnşasma-*

Editör: EMİNE ÖĞÜK

ISBN 978-625-7404-12-9

1. Baskı: Haziran 2021

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: TAVOOS

Sayfa Düzeni: TAVOOS

Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Matbaa Sertifika No: 49599

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68

ilahiyatyayin@gmail.com

MÂTÜRÎDÎ MİRASININ ANLAMI

Dossay KENZHETAY

PROF. DR., AHMET YESEVİ Ü. ÖĞR. ÜYESİ TÜRKİSTAN/KAZAKİSTAN

AKTARAN: DİDAR SHAUYENOV

İslam bilim tarihinde akıl ve nakli, yani, Allah, insan ve alemini bir bütün olarak tanımlayarak, açıklama getiren tevhit prensibini esas alan teoriler de Orta Asyalı bilim adamlarına aittir. Tevhit prensibi görüşü Mâtürîdî'nin tevil teorisinden ortaya çıkmıştır. Çünkü bu tutuma psikolojik, ontolojik, aksiyolojik ve ahlaki açıdan ilk önce Orta Asyalı alimlerin kendilerinin ihtiyaçları vardı. Sınırsız sınırlandırarak, zamana ve mekana hapsederek hakikatı “durdurarak” tefsir yazan ve insanın ta kendisinin zaman ve mekana ihtiyacı olduğunu anlamayan, yani, insanı ve kendisini unutan kelam okullarından bıkan halk, kendi evlatlarını İslam'ın bilim sahasını çıkarttılar. Günümüzdeki kullanılan dille ifade edersek, hakikatın epistemolojisi, gnoseolojisi ve ontolojisi hakkındaki rasyonel görüş mektebi Maverâünnehir mektebinden başlamıştır. Doğal olarak bu sonuç ve meyvenin temeli de insanlık tarihinde Peygamberliğin getirdiği tecrübe ve hikmetten kaynaklanmaktadır. İşte bu, gerçek bilge kişilerin asırlar geçmesine rağmen bizi kendilerine hayran bırakarak ve bü-

yük bir miras bırakarak bugünkü ilmi meclise vesile olması buna bir delildir. Bugün Mâtürîdî mirası kendi önemini arz etmektedir. Mâtürîdî mirasına tüm dünya muhtaçtır.

Kazak Müslümanlığı için dini tanımın içeriği Mâtürîdî akidesi sayesinde oluşmuştur. Dini tanım, kültürümüzün de merkezidir. Şimdi ise neoselefilğin ideolojik akidesi ve baskısı Kazak Müslümanlığının kalbine saldırıda bulunmaktadır. İlk olarak ilahi teolojik tanımları, nakli esaslara dayalı insan aklını yok sayan görüşleri yoluyla dünya görüşlerimizde oluşmuş ontolojik tanımlarımızı yok saymaktadırlar. İman ve amel katmanlarını otonom bir olgu olarak dini şuur ve tanımın bütünlüğünü esas alan hoşgörüyü dayanan Kazak Müslümanlığı yerine dini fanatizm ve küfrün tohumunu yerleştirerek toplumu parçalamaya çalışmaktadırlar. İrade ve kader konuları da insanın iradesinden ayrı bir tanrısal determinizm açısından değerlendirilmektedir. Bu, insanın irade ve gücünü taklidi Müslümanlığa, şuur-suzluğa sürükleyen asıl fikri faktördür.

Bugünkü dini durumu düzeltmenin aracına dini tecrübemizdeki tanımın esasını oluşturan Mâtürîdî mirasına tekrar sahip olunca kavuşuruz. Çünkü, insan, toplum, kültür ve devletin bekası bu Mâtürîdî mirasının sayesinde tarihi bağlantı yoluna girecektir. Din-devlet ilişkisinde çok dikkat edilmesi gereken nokta da, her fikrin, teori ve pratiğin arka planında değerler sistemi ile rasyonel gerçekliğin birikimi bulunduğu hususudur. Dolayısıyla devletimizin aksiyolojik temelleri de Mâtürîdî mirasıyla yakından alakalıdır.

Mâtürîdî mirasının en büyük önemli noktası da insan meselesidir. İnsanın insan olma özelliği, sorumluluk duygusu, iradesi, hürriyeti, manevi-ahlaki şahsiyet olmasından kaynaklandığını görmekteyiz. Bugün, toplumlardaki tüm meselelerin en büyüğü insanlık sorunudur. Örneğin, biz çoğu zaman örf-adetle ilgili konuları geçmişte gerçekleşen bir tecrübe, gerçekleşmesi imkansız bir hayal olarak ele alırız ve onunla bağlantımız

kopmuştur veya onu unuttuk diyerek herşeyi geçmişe gömeriz. Kendini kendin tanı! İşte o zaman sendeki gelenek, örf-adet, milli şuur ve din varlığı dönüşecektir. Ancak o zaman sen Kazaksın! Senin örf-adetlerini senden başka kimse korumaz, senin değerlerine senden başka kimse sahip çıkmaz... Sen bunları kendin için koruman ve devam ettirmen gerekir... Eğer Kazak olarak yaşamak istersen bundan başka yol yoktur... İşte bunun gibi Mâtürîdî mirası da Kazak kültürü ve devleti için araştırılması gereken meselelerin en başında yer alır. Çünkü, dini tanım ve görüşlerin temelinde Mâtürîdî akidesi yer almaktadır.

Tanımın yapısı girift ve çeşitlidir. Günümüzde pekçok gençler tanıma hiç önem vermezler. Burada Vehhabi din anlayışının tesiri çok büyüktür. Çünkü tanım birçok ağır şartlardan oluşmaktadır. Bu şartların en başında kendi kendini tanımak gelir. Günümüzdeki toplumlarda ise insan, kendi kendini tanıma da isteksizdir. Niye? Çünkü kendisindeki akli kullanmak için gerekli olan gayret ve güç yeterli değildir. Bu gayret ve gücü veren ortam da en başta gelen şartlardandır. Öyle bir ortamın günümüzde bulunmaması sosyal medyada olsun, toplum tabakalarında olsun aşırı nakilci yönelimin tesirinden kaynaklanmış olsa gerek.

İslam'da tanımın en efdalı mağîfatullahtır (Allah'ı tanımak). Hüdayı tanımaktır. Bunun hem yolu hem de şartı da çok zordur. Bizim Müslümanlık dini tecrübemizde Allah'ı tanımaya "ar ilmi" denilir. Bununla ilgili olarak Yesevi, yetmiş makamdan oluşan ahlaki bir ölçü belirlemiştir. "Ar"lı olmak kolay bir iş değildir. Buna büyük bir kalp lazımdır.

Derin düşünceyle, akılla tanımak da kolay değildir. Bunun için teorik bilgi lazım. Ne? Niçin ve nasıl? Yani, konusuna, amaç ve metoduna sahip olmak gerekir. Amacın belirtilmesi için de geleneksel hakikatı esas alan tecrübi karşılaştırmaları gerçekleştirebilecek düşünme metodu lazımdır.

Bu platformlar bundan on bir asır önce Farabi'yi çok rahat-

sız etmiştir. O, nakil ve aklın (Allah ve insan), bilme ile anlamının (kal ve hal) bütünlüğü tutumunu ileri sürmüştür. Sadece böyle bir insanın tanıma ulaşacağını, ancak yine de faal aklın (Allah'ın kutu, hikmeti, hidayeti) yardımının şart olduğunu söylemiştir.

Mâtürîdî düşünce sistemine göre, Allah'ın varlığı ve hakikati ile ilgili şartlardan söz edemeyiz. İnsanla ilgili şart olmadan hiçbir şey anlatmamız imkansızdır. İlahi varlığın sırrına bakarsanız herhangi bir olgu veya varlık belli bir ölçüden oluşur. Ölçü de şarttır. Demek ki, varlığın kendisinde bir şart vardır. Allah sınırsızdır, insan sınırlıdır. Fakat insana sınırsızdan verilen bir araç vardır. O da akıldır. Akıl, Allah karşısında sınırlıdır, insan katında da sınırsızdır. Bu tanıma ve bilme, yani, teorik varlığın epistemolojik açıdan bilinmesi imkansızdır. Duyu ve tatmada akıl sınırsızdır, fakat, dille ve mantıkla o sınırsızlığı açıklaması imkansızdır. Demek tanım şartlardan, şart da ölçüden, ölçü de epistemolojik ve psikolojik katlardan oluşuyormuş.

Yani, Mâtürîdî akidesinin geçen yüzyıldaki temsilcilerinden olan Abay'ın "Akıl" ve "can" ben "kendim" bulmacası günümüzde de önem arz etmektedir. Şimdi "kendim" ne demektir? Ben ne demektir? Bunun anlamı bana niçin lazım? İşte bu sorular İmam Mâtürîdî'nin Kitab-ı Tevhid adlı eserinde detaylı olarak ele alınmış meselelerdir.

Abay'ın ağzından "benim Doğum Batı oldu" sözünü söyleten bir gerçek vardır. Bilme ve hissetme ilişkisi. Bu şu şekildedir: İslam'ın hakikatını Müslümanlar bilir. Batı ise hisseder. Burada söylemek istediğim şey de başka bir husustur: "Bilme ve hissetme", "olmak ve görünmek". Tüm mesele buradan kaynaklanmaktadır. Sadece Allah'ın hakikatını medeniyetine uyarlayan bir millet bugünkü zaman ve çeşitli baskılardan güçlenerek sıyrılır. Bunlar hakikatı hem bilen hem de hissedenlerdir. Allah'ı sadece dini şablon içerisinde "dogma"ya dönüştürenler ise büyük baskılardan ölümcül darbelere maruz kalarak çıkar-

lar. Ancak, herşeyini kaybederek altınların sahibi olmasına rağmen köle olarak çıkarlar. Bunlar Allah'ın hakikatını bilen, fakat hissetmeyenlerdir. Buna bugünkü İslam dünyasının hali birer örnektir diye düşünüyorum.

Günümüzde İslamiyet'teki Lüteryanlar, yani, Vehhabiler Kazak toplumunun her sahasında kendi tesirlerini hissettirmektedir. Yani her alana "emretmektedirler". Allah'ın hakikatını tanıma Allah'ı doğru bir şekilde Kur'an esaslarına göre tanımaktan başlar. Allah'ın sözünü Allah'la ölçmedikçe Allah'ın hakikatı nasıl hissedilir, nasıl tanınır? Vehhabiler Allah'ı insanlara yaklaştırmak yerine insanları Allah ile korkutarak, O'nu gökteki "tahtına" oturttarak kendileri o "taht" için hareket etmektedirler. Din siyasallaşmıştır. Siyasallaşan din halka hiçbir iyilik getirmez. Bizde ise Allah'ın hakikatını Allah ile tanıma tecrübesi vardır. İşte bu Mâtürîdî ilminde bulunmaktadır.

Dini tanım, dini şuurun epistemolojik birikimidir. Dini şuur, kültürümüzün özü, köküdür. Kazak kültürünün özü olan dini şuur Mâtürîdî vasıtasıyla oluşmuştur. Mâtürîdî ve Farabi arasındaki zaman ve mekan açısından yakınlık kendi başına ayrı bir konudur. Burada iki düşünürün düşünce sistemindeki prensip ve fikri yakınlık hakkında bahsetmeden geçemeyiz. Farabi şöyle der: "Gözün kendi fonksiyonunu gerçekleştirme için" şart lazım. O koşul da ışıktır. Işık olmazsa göz görme yetisini gerçekleştirmez. Bunun gibi insan da Allah'ın hidayetini olmadan ne kadar çaba harcasa da Allah'ı tanıyamaz. Bu da Allah'ın istediği insana verdiği bir "hikmet"tir. "Faal akıl", yani dini terminoloji açısından bakıldığında Cebrail'in rolünü üstlenir. Bunun gibi İslam dini de kendisinin bir din olarak "görme" fonksiyonunu gerçekleştirme de bu dine inananların cehdi ilim akıllarına bağlıdır. Vahi ve akıl ikiz olursa, bir bütün olursa işte o zaman İslam medeniyetinin ruhu uyanacaktır. Bugün Mâtürîdî'nin temel görüşleri kendisinin yaşadığı dönemde Kitab-ı Tevhid'te verdiği cevaplar hem tutum, hem fikri, hem

de metodolojik prensipleri sayesinde kendi önemini korumaktadır.

İmam Mâtürîdî kendisinin yaşadığı dönemin evladıdır. Onun dini görüşleri o dönemdeki Kerramiler, Şiiler ve Mutezilelilerin tanım teorilerine verdiği cevaplardan oluşur. Bu demektir ki tüm İslam mezhepleri ile grupların merkezi Kuran ve Sünnet olmasına rağmen, o metni anlama, algılama, yorumlama ve tanıma metodolojileri farklıdır. Mâtürîdî, Mutezileye karşı çıktı, çünkü onlar Yunan felsefesinden alınan “İlk akıl, sonra nakil, yani ilk varlık sonra da aklın geldiğini ileri süren Demokrit’in metodunu benimsediler”. Bu metoda göre temel görüşlerde insan materyalist tutuma yönelir. Bunu Mâtürîdî iyi anladı. İslam dininin özü Tevhit’tedir, can ve beden, akıl ve naklin birliğindedir, insan ve Allah’ın bütünlüğündedir şeklindeki idesini ileri sürmüştür. Mutezile’nin akıl birincidir şeklindeki tutumlarına bir açıklama getirirsek, bu dünki pozitivistler ile humanistlerin Tanrının yok olduğunu iddia etmelerine benzeyen bir yoldur. Nakli ikinci dereceli olarak kabul etmeleri “vahi”nin derecesini aşağıya indirerek akli mutlak hakikat derecesine ulaştıracaktı. Mâtürîdî bu tutuma karşı çıkmıştır. Yine de İmam Mâtürîdî, İslam esaslarını doğru anlamada akıl ile insanın düşünme kabiliyetine güvenmeyi ve ondan yardım almayı reddetmedi. Mâtürîdî, dini metinleri (nakli) zahiri anlamda kabul eden bazı harfiyecilerin metodlarına karşı çıktı. Onlar “insan akli, düşünme kabiliyeti mutlak hakikat değildir. O da yanılır. Dolayısıyla Kur’an ayetleri ile hadisleri harfiyyen nasıl söylendiyse o şekilde anlamak gerekir” görüşünü ileri sürdüler. Burada Mâtürîdî’nin tutumu şu şekildedir, kendisinin Tevhid kitabında bahsettiği gibi Allah ile insanın sohbetinde akıldan başka bir köprü yoktur. Böylece akıl yanılır, hata yapar diyerek aklın fonksiyonundan vazgeçmek de İslam’ın ruhuna, Allah’ın seçimine aykırıdır. İnsan ancak nakli, kendisindeki aklın süzgecinden geçirdiği zaman ondan yararlanabilir ve faydası olur, hem

insan hem de dünya değişir. Akıl olmadan düşüncesiz nakli dış görünümüyle ezberleyerek kullanması insanın iç dünyasının değişmesine imkan sağlamayabilir. Bu ise bugünkü din psikolojisi açısından çok önemli bir tutum idi. İslam, insanın içtihad kabiliyetinin önemini, Allah'ın insanları düşünmeye davet etmesinin arka planındaki hakikati gözler önüne sermektedir. İnsanın Allah ile alemle bağlantısının merkezi de akıldır. Ancak akıl mutlak hakikat değil, o Allah'ın insanlara verdiği bir araçtır. Aklı herkes istediği biçimde kullanır. Dolayısıyla Mutezile gibi Allah'ı nakil olmadan sadece akıl aracılığıyla bulmak yanlıştır. Çünkü bu şekilde ilahi birlik bozulur. Aklı yücelterek, nakli aşağıya çekerek hangisinin birinci olup olmadığı ile ilgili bir yarış başlandı. Bu durum Batı'daki felsefeciler arasında bugüne kadar devam eden bir husustur. Nakildaki ayet ve hadisleri delil olarak kabul etmekten vazgeçerek, aklın gücü yetmediği ve tanınması zor olan hakikatleri aklın dar çerçevesine sığdırmaya zorlamak akla yapılan hiyanettir. Allah'ın hikmet ve sırlarını seyretmek için akıl kabiliyetlidir, ancak söz konusu tanıma olduğunda sınırlıdır. Dolayısıyla Mâtürîdî sınırlı ile sınırsız, yani insan ile Allah'ı, akıl ve nakli biri olmadan diğeri olmayan bir bütük olarak anlamak gerektiğini şart koşturmuştur. Orta yol ve denge şuurlu olması gerekir. Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemdeki bazı alimler akıl yanılabilir diyerek sadece nakille sınırlı kalmışlardır. Hakikatı sadece nakilden arayan kimse hiçbir zaman kendi kendini tanıyamaz. Kim kendini tanısa hakikatı da tanır.

Mutezile ile Mâtürîdî'nin akıl tanımı arasında metodolojik farklılıklar bulunmaktadır. Müteşabih ayetleri sözlük anlamda direk kabul etmek Allah'la ilgili Kur'an'da tevhide dair gerçek açıklama ve tanımlara ihanet olurdu. Bu tanıma karşı çıkan Mutezile alimleri itikatla ilgili ayet ve hadisleri yanlış yorumlayarak Allah'ı insan suretinde tasvir edenlere, insan aklını yok sayanlara karşı çıktılar. Neticede kendileri nakli ikinci sıraya iterek akli hakikatın mutlak ölçüsüne dönüştürdüler. Onlar Ker-

ramiler ile Müsessimeye zıt görüşte oldu. Ancak yine de orta yolu bulamadılar. Orta yol, Mâtürîdî akidesinde nakil ve akıl, Allah ile insan ancak bir bütün kabul edildiğinde tevhid anlayışı yerleşeceğini ide olarak ileri sürmüştür. Aklın da naklin de kendilerine göre yeri vardır. Bu birinci şu da ikincidir şeklindeki derecelendirme ise Yunan felsefesinden gelen bir şablondur ve İslam'ın ruhuna yabancısıdır. Kur'an'da "aklını kullanmayanlara, kendilerine değer vermeyenlere gökten pislik yağacağı" açık ve net şekilde belirtilmiştir. Fakat Mâtürîdî aklına ne gelirse o şekilde yaşamayı değil, akli Kur'an'la, hüccetle birlikte kullanmayı önerir. Aklın düşünmesi için de hüccet, tanım çerçevesi, İslam platformu lazım. Allah, akli olmayan delilere hiçbir sorumluluk yüklememektedir. Aklını kullanmayanların da "pislige" batarak perişan olacakları konusunda onları uyarır.

Abay'ın deyimine göre "iyi ile kötüyü ayırmadın, damanın bir kısmı yağ bir kısmı kan", yani iyi ile kötüyü akılla ayırt etmelidir. Mâtürîdî de akli iyi ve kötüyü ayırarak, insanın Allah'ın karşısındaki sorumluluğunu hissettiren kuvvet olarak kabul eder. İnsan tevhidi akıyla, düşünme ile öğrenir.

Günümüzde ise irade ve kader konuları dışarıdan gelen yabancı ideolojiler tarafından insanın iradesi dışında ilahi determinizme dayandırılarak anlatılmaktadır. Bu insanın iradesi ile seçimini taklidi Müslümanlığa, şuursuzluğa götüren en temel ideolojik faktördür.

Akide veya dini tanımın önemi çok büyüktür. Çünkü dini tanım bizim milli ve medeni varlığımızın özüdür. Dini tanım insanın çevresindeki kültürel katmanların tüm değerlerinin fitri, milli özellik, dünya görüşü, örf-adet, hukuk, ahlak ve varlık açısından belirlenmesini ve açıklığa kavuşmasını "BEN" şeklinde oluşmasını sağlar. Bugünlerde ise bazı Kazaklar medyada "Ben" denilen varlığın özü olan Mâtürîdî düşüncesiyle şekillenen dini tecrübemizi kötüleyerek, açık bir şekilde Mâtürîdî düşünceye karşı çıkmışlardır. Mâtürîdî'nin Ehl-i Sünnetten

olmadığı, bidat ve şirki körükleyen bir kişi olduğu yönünde fetva vermektedirler.

Mâtürîdî kelimeler açısından iman, amel ve büyük günahla ilgili olarak ne demiştir? Büyük günahla ilgili olarak şunu söyler: Müslüman birisi işlediği büyük günah sebebiyle imandan çıkmaz, küfre de girmez. Mâtürîdî iman ve İslam konularını ayrı ayrı ele almaktadır. Büyük günah işleyen insan bu fani dünyada gerçek mümindir. Ancak o insan yaptığı büyük günaha göre fasık, yani arsız, ahlaksız mümindir. Bu yaptığı amele göre cezasını da alacaktır. Böyle bir insanın ahiretteki hali Allah'ın isteğine bağlıdır. Allah isterse onu affeder, isterse de cezalandırır. Prensip budur. Dolayısıyla yanındaki kardeşine niye namaz kılmadın, oruç tutmadın vs. amellerine bakarak kafirsin demek büyük günahdır. Onun halini Allah'a bırakarak kendi haline bakmak ise en iyisidir. Sonra ben bu ameli doğru düzgün yaptım diye ümide kapılarak, sevapları hesaplamak da kibreye götürür. Sonra şu ameli yanlış yaptım diye heyecana kapılarak korku içerisinde yaşamak da insandaki "ben"i yok eder. İslam'da iki uç (ifrat ve tefrit), bir orta vardır. Bu psikolojik zıtlıklar akıl ve nakli anlatmada diyalektiğe götürür. Dolayısıyla Müslümanın hali diyalektik değil bütünlüğe, yani sadece ümit veya korku değil, (Abay'ın deyiimiyle akıl ve can, Ben kendim) ikisini bir bütün olarak, ümit ve korku arasında, hiçbir uçta kalmadan kendini kontrol etmeyi öğrenmesi gerekir. Çünkü iman insanın içindeki sırdır. Onu Allah'tan başka kimse bilemez.

Dolayısıyla Mâtürîdî amel ile iman arasında ayırım yaparak anlatmaktadır. Amel, imanın bölünmez bir parçası değildir. Amel, imanın dışındaki farzdır. Bizler, Mâtürîdî tanımındaki Müslümanlar elhamdulillah Müslümanız kelimesini tam ve hiç şüphelenmeden dile getiririz. İnşallah Müslümanım demek başka bir tutumdur. Bu nedenle imana şartsız, şüphesiz riayet ederiz. Gerçek müminim diyerek şüphesiz söyleriz. Yani, kalbin ihtiyarını ve sağlığını dille tasdik ederiz. Mâtürîdî tanı-

mı bu nedenle müminin iman etmesini tevhid, teslim olmasını da İslamiyet çerçevesinde ele alır. Amel, imanın bölünmez bir parçası olmadığından amel etmeyle iman artmaz, ameli terk etmekle veya günah işlemekle iman azalmaz. Yani iman, insanın Allah'la olan bağlantısını belirler. Amel ise insanın isteği ve iradesine, seçimine bağlıdır. Teslimiyet, sorumluluk derecesine göre günahkar ise cezasını alır, sorumluluktan kaçarsa, günahlara gömülerek "tugyan psikolojisiyle" asilikle giderse, o zaman durum farklıdır, insan imanından ayrılır. Bunun dışında iman konusunda Mâtürîdî'de tüm müslümanlar ve müminler eşittir, birinin imanı diğerinden fazladır şeklindeki karşılaştırma yoktur. İşin aslı niyettedir, yani ameldedir. Bundan dolayı bu iki özelliği iyi anlarsak tüm Müslümanlar mümin, tüm müminler de Müslüman oluyor. Mâtürîdî tanımında Allah'la korkutmak yoktur, onda aşk, rahmet ve merhamet vardır. Örneğin Allah kendi ayetlerinde iyilik yapanları cennetiyle mükafatlandıracağına söz verirse, o mutlaka gerçekleşecektir. Eğer kötülük ve küfre dalanları cehennemle azap vereceğine söz verdiyse, kendisinin rahmeti ve merhameti üzerine affetmesi pek mümkündür denilmektedir.

Mâtürîdî'de amel ve iman ilişkisindeki en önemli ölçü ise ruhun hakikatına dayanmaktadır. Ruh Allah'tan gelen bir cevherdir. Amel iman değildir. Bu nedenle amel imanın özü değildir. Fakat amel imanın sonucu olmasına rağmen ikisi de birbirinden farklıdır. Dolayısıyla Mâtürîdî amelleri farz olarak kabul etmeyi başka bir mesele, farz olduğunu bilmesine rağmen yapmamayı başka bir mesele olarak ele almaktadır. Örneğin farzlara inanmayanların kafir, farzlara inanarak, yani iman ederek ardından da yerine getirmeyenlerin de günahkar mümin olduğunu ileri sürmüştür. Bu meseleye Mâtürîdî din ve şariat arasındaki ölçüleri de katmaktadır. İki tanım birbirinden farklıdır. Örneğin namaz, oruç, zekat ve hac amelleri imanın değil İslam'ın prensipleridir. Bunu da Kur'an'daki "iman edenler ve

salih amel edenler” şeklinde ikisini ayırarak gösteren ayetlerle temellendirir. Aslında ameller de imanla bağlantılı olsaydı, peygamberler de dahil, vazifelerin tamamını yerine getiremediklerinden dolayı hiçkimsenin imanı kamil olmazdı. Bunun gibi bir günah işleyen kimsenin de imanı tam olmazdı. İman, vacip amelleri yerine getirmek, haramdan sakınmak olsaydı, o zaman hiçkimse gerçek mümin olduğunu dile getiremezdi. Dolayısıyla Mâtürîdî’ye göre Müslüman olmanın şartı amel değil, Allah’ı tanımak, kabul etmek ve tasdik etmektir.

İnsanlar farzları terk etmekle mümin sıfatından ayrılmazlar. Ancak tasdik ve dille ikrar etmekten uzaklaşırsa imandan ayrılırlar. Burada Mâtürîdî teori ve pratik ilişkisindeki düzeni merkeze almaktadır. Müminlerin iman sıfatı amelden önce olması gerektiğini açıklamaya çalışır. Yani, ilk önce mümin, Allah’ı tanıma, O’na inanma, kabul etme, sonra da Müslüman olma safhası gelir. Bu arada insanların farzları yerine getirmeleri iman etmelerinden kaynaklanır, imanları farz amelleri yerine getirmelerinden değildir. Bu şekilde Mâtürîdî’nin insandaki akıl ve iradenin, irade ve niyetin, dünya ve ahiretin, sınav ve sorumluluğun sınırlarını belirlemeye çalıştığını görürüz. İnsan Allah’ı tasdik etmekte, imanda eşittir. Fakat amelde eşit değildir. İman, Allah katında insanın sorumluluğunu artıran kuvvettir. Çünkü Sovyet döneminde ne kadar da sorumluluk olmasına rağmen, imkan verilmediğinden amellere yer verilmedi. Ancak Sovyet ideolojisi insanların imanlarına tesir edemedi. Bazı aksiyolojik (değer) saldırılarla sadece dini şuurda ufak tefek iz bıraktı. Bunun gibi amel ve iman ayırımı meselesinde Mâtürîdî, fakir insanın zekat vermesi vacip değil, ama farz olduğunda iman getirmesinin şart olduğunu ileri sürer.

Kısaca bugün toplumda selefilik ideolojiyle zehirlenen, Mâtürîdî’nin amel ve imanı ayırarak değerlendirmesini şirk ve bidat olarak değerlendiren, hatta onu ehl-i sünnet safından çıkartan neomüftüler de bulunmaktadır. Söylemek istediğim

şey, Mâtürîdî'nin ameli imandan ayrı göstermesi ameli terk etmek değildir. Bu insan şuuru ile ilahi sınav için, insan iradesi ile Allah'ın adil sıfat arasındaki ortak sohbeti göstermek için bir şart idi. Mâtürîdî'nin buradaki amacı "Müslüman olmanın nihaî şartının amel değil, iman olduğunu göstererek, büyük günah işleyenleri kafirlikle suçlamaya" karşı çıkmak olmalıdır. Dolayısıyla biz akidemize göre, iman amelin sebebidir, amel imanın sebebi değildir. Çünkü, sonuç sebebin yerine geçemez.